

ефективного опису й аналізу фундаментальних зв'язків між диференційованими балансами й основними вихідними характеристиками інших моделей системи життєвого рівня.

По-друге, використання цільових функцій споживання для різних груп населення і статистичних методів балансування дозволяє на модельному рівні розділити платоспроможний попит і реалізований попит населення і тим самим побудувати диференційовані оцінки структури незадоволеного попиту. Таким чином, цей підхід дає інструментарій для імітаційного аналізу залежності незадоволеного попиту від структури доходів, цін і пропозиції товарів і послуг (а в належних модифікаціях моделі — від структури заощаджень і забезпеченості населення предметами тривалого користування).

IV. Висновки. Моделі аналізу й узгодження диференційованих показників соціально-

економічного розвитку будуються у вигляді комплексу взаємодіючих моделей, що реалізують різноманітні варіанти оптимізаційних методів побудови ДБ.

1. Богомолова Т.Ю., Тапилина В.С., Ростовцев П.С. Влияние мобильности населения по доходам на изменение неравенства в их распределении // Экономист. — 2001. — № 5. — С. 130-139.

2. Майер В.Ф. Планирование социального развития и повышение уровня жизни народа. — М.: Экономика, 1988. — 178 с.

3. Мэнску М. Экономическая кибернетика: Сокр. пер. с рум. / М.: Экономика, 1986. — 230 с.

4. Ниворожжина Л. Способы декомпозиции коэффициента Джини по компонентам общего дохода // Вопросы статистики. — 1998. — № 5. — С. 61-67.

5. Статистика для дослідників та аналітиків // Актуальні проблеми економіки. — 2002. — № 4. — С. 53-64.

Methods of forecasting differential rates of income and expenditure of population are considered.

Бойко А.В.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ПРАЦЕРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ ЗА УМОВ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ (на прикладі Івано-Франківської області)

Розглянуто важливі демоекономічні тенденції в регіоні. Зокрема, проаналізовано рівень демографічної кризи, стан народжуваності, смертності, поглиблення депопуляції та закордонної трудової міграції населення, що негативно впливає на відтворення працересурсного потенціалу регіону.

Ключові слова: працересурсний потенціал, економічно активне населення, відтворення населення, демографічне навантаження, рівень демографічної старості.

I. Вступ. Економічну стабільність процвітання країни визначає економічно активне населення – його чисельність, особливості статево-вікової структури, кваліфікаційно-освітній рівень тощо. За методологією Міжнародної Організації Праці економічне активне населення складається з населення обох статей віком 15-70 років, які впродовж відповідного звітного періоду займалися економічною діяльністю або шукали роботу і були

готові приступити до неї, тобто класифікувалися як “зайняті” або “безробітні” (у визначенні МОП).

Однією з найважливіших узагальнюючих ознак, які характеризують економічно активне населення, є його працересурсний потенціал. Він є фундаментом подальшого економічного, соціального, культурного розвитку регіону і країни в цілому, забезпечуючи оптимальні умови життєдіяльності суспільства.

Близьким до дефініції працересурсного потенціалу є трудовий потенціал під яким прийнято розуміти кількість людино-років яке проживе дане населення в працездатному віці за даних умов смертності. [1,76]

Сучасний рівень економічної активності населення України, попри значно нижчий, ніж у більшості країн світу пенсійний вік, є досить високим за міжнародними стандартами. Це пояснюється головним чином активністю жінок 20-49 років. Найвищі рівні економічної активності населення характерні для Волинської, Вінницької областей та м. Києва, най-

нижчі - для Тернопільської, Чернівецької та Івано-Франківської областей.

Загальна чисельність економічно активного населення залишається практично незмінною від початку виходу з кризи і становить 22644,9 тис. осіб. Однак високий і постійно зростаючий ступінь старіння робочої сили (у середньому по Україні кожна п'ята економічно активна особа - старша 50 років, а кожна чотирнадцята - старша працездатного віку) створює певні перешкоди для нормалізації процесів відтворення робочої сили, для запровадження новітніх технологій і відповідної перекваліфікації працівників.

II. Постановка завдання. Особливо гострою є проблема старіння робочої сили у сільській місцевості, передусім у Чернігівській, Кіровоградській, Полтавській областях. Це може стати непереборним бар'єром розвитку нових відносин в аграрному секторі цих регіонів.

Пропозиція робочої сили в Україні, незалежно від економічної ситуації, визначається демографічними чинниками, передусім чисельністю населення віком 20-65 років. Саме ці вікові рамки всупереч законодавству реально окреслюють економічно активний вік в Україні - до 20 років; молодь переважно навчається і не виходить на ринок праці, а за досягненням пенсійного віку населення, як правило, не припиняє трудової діяльності. Водночас пропозиція робочої сили, особливо її якість, може стати або додатковим чинником прискорення, або бар'єром економічного зростання.

Якість пропозиції робочої сили часто не відповідає сучасним вимогам щодо її професійно-освітньої підготовки, трудової та виконавчої дисципліни, мобільності та економічної активності в цілому.

Наслідком незбалансованості пропозиції робочої сили із попитом на неї є високий рівень безробіття, зокрема прихованого та часткового, та велика частка безробітних, які не мають роботи понад один рік.

Водночас нераціональною є галузева структура зайнятості. Йдеться передусім про надмірну питому вагу зайнятих у сільському господарстві та самозайнятих.

Безумовною проблемою ринку праці, наслідки якої виходять далеко за його межі, є низький середній рівень заробітків і відповідно низька питома вага витрат на робочу силу

у собівартості виробництва та оплати праці найманих працівників у ВВП, надмірна міжгалузева і низька міжпосадова диференціація заробітної плати, передусім у бюджетній сфері.

Важливим елементом, що безпосередньо впливає на кількісні і якісні показники по формуванню працересурсного потенціалу, підвищенню його ефективності та конкурентноспроможності на ринку праці є доходи населення. Вони безпосередньо пов'язані з задоволенням потреб і відтворенням народонаселення, якісними показниками трудового потенціалу, соціальною стабільністю в суспільстві, формуванням платоспроможного попиту населення і можливостями економічного зростання країни.

Основним джерелом трудових доходів є заробітна плата. Однак існуючий нині її рівень та купівельна спроможність не забезпечує нормальне відтворення робочої сили, знижує мотивацію до високопродуктивної праці, стримує розвиток і технологічне оновлення виробництва, розв'язання ряду інших соціально-економічних проблем.

Згідно з балансом грошових доходів населення за останні роки простежується тенденція до деякого зменшення питомої ваги заробітної плати в грошових доходах населення. Якщо в 1990 році її частка становила 70,7%, то в 1995 році - 59,0%, в 1998 році - 48,2%, а в 2002 році - 47,7%.

Для порівняння слід відмітити, що в сумарних доходах населення заробітна плата складає: у Великобританії - 65%, Німеччині - 64%, Італії - 52%, США - 53%, Франції 58%, Японії 69%.

Таке становище з оплатою праці в Україні пов'язано із скороченням виробництва в деяких галузях народного господарства, окремими випадками несвоєчасної виплати та зростанням заборгованості із заробітної плати тощо.

Випереджуюче зростання споживчих цін на деякі товари порівняно з номінальною заробітною платою зумовило зменшення реальної заробітної плати. За 2002 рік вона зменшилась на 10,9%, тоді як за 1997 рік - на 2,4%.

Протягом 1991-2003 років в окремих галузях промислового виробництва спостерігалися негативні тенденції у сфері організації заробітної плати. Заробітна плата як економічна категорія все ще на повністю виконує свої

основні функції відтворення робочої сили і стимулювання праці.

Однією з основних причин низького рівня заробітної плати в галузях матеріального виробництва є недостатня ефективність використання робочої сили, в тому числі перебування у вимушених відпустках без збереження заробітної плати, використання графіка неповного робочого дня (тижня). У питаннях регулювання заробітної плати спостерігається ряд невирішених проблем: розміри заробітної плати в багатьох випадках практично відірвані від кінцевих результатів праці; порушено міжгалузеві і міжкваліфікаційні диференціації в оплаті праці; допущено надто великий розрив у співвідношеннях між максимальними і мінімальними рівнями заробітної плати; не визначені до кінця місце та роль мінімальної заробітної плати в системі організації оплати праці.

Важливим показником рівня життя населення є соціальні виплати, зокрема пенсії та соціальні допомоги. Абсолютні обсяги соціальних виплат у складі грошових доходів помітно зросли і продовжують зростати. У 1998-2002 роках відбулося підвищення розмірів пенсій.

Недостатній об'єм доходів негативно впливає на кількість і якість споживання продуктів і товарів населенням. При цьому залишається невисоким рівень споживання практично всіх видів продуктів. У 2002 році споживання на душу населення на рік склало: м'яса - 32,6 кг проти 68,2 кг в 1990 році, молока 223,2 кг проти 373,2 кг, яєць 174 шт. проти 272 шт., олії - 8,9 кг проти 11,6 кг в 1990 році та ін., або в процентному відношенні менше споживалося.

У цих умовах проблема соціального захисту найманих працівників і відтворення трудового потенціалу є однією з найважливіших проблем і потребує невідкладних заходів щодо проведення виваженої фінансово-еко-

номічної політики в соціальній сфері та позитивних зрушень в економіці.

Аналізуючи сучасний стан працересурсного потенціалу слід підкреслити в ньому поглиблення негативних тенденцій, які проявляються у звуженні демографічної бази відтворення працересурсного потенціалу через зниження народжуваності, збільшення смертності, скорочення середньої очікуваної тривалості життя, погіршення статево-вікової структури, загального постаріння населення, розширення масштабів депопуляції. Така демографічна ситуація не забезпечує простого відтворення населення.

III. Результати. Скорочення чисельності населення України спостерігається останні десять років. Починаючи з 1994 року, чисельність населення зменшувалась майже на 4000000 чоловік. На початок 2004 року наявне населення України зменшилось до 47,4 млн. чол., з яких 67,2% становило міське населення і 32,8% - сільське. За статтю жінки складають 55,5% населення, а чоловіки - 44,5%.

Зміни відбулися у віковій структурі населення. Значно зросла частка осіб пенсійного віку, яка становить приблизно 29% проти 21,3% у 1990 році. Скорочується частка осіб молодше працездатного віку: з 22 % у 1995 році до 17% у 2003 році. Одночасно, на фоні цих показників знижується очікувана тривалість життя при народженні – 67,7 років: у 2003 році становила у чоловіків 62,3 роки, а у жінок 73, роки.

Одним із чинників природного скорочення населення є зниження рівня народжуваності в Україні. За показниками народжуваності Україна займає одне з останніх місць у Європі.

За останні роки народжуваність в Івано-Франківській області зменшилася (з 14,0% у 1990 р. до 10,8% у 2003 р.).

Якщо порівняти показники народжуваності з західними країнами, то помітно різке

Таблиця 1

Демографічний рух в Івано-Франківській області

Роки	На 1000 осіб населення		
	кількість народжених	кількість померлих	природний приріст
2000	11,4	12,2	- 0,8
2001	11,0	12,1	- 1,1
2002	10,2	12,1	- 1,9
2003	10,8	11,2	- 0,4

відставання. Як приклад, рівень народжуваності у Норвегії становить 13,6%, Франції - 12,6%, Великобританії - 12,3%, Португалії - 11,4%, а в Ізраїлі - 21,5%. [2,20]

Високим в Україні залишається коефіцієнт смертності населення - в розрахунку він у 2003 році склав 16 на 1000 населення. Рівень смертності має значну регіональну диференціацію і коливається у межах 9,9-18,9 померлих на 1000 чол. населення.

Зростають показники смертності населення в області. Нині вона становить 12,1% проти 10,5% у 1990 р. Смертність чоловіків у всіх вікових групах значно перевищує смертність жінок. Так, у найактивнішому працездатному віці - 30-39 років смертність чоловіків у 3,5 раза вища від смертності жінок у цьому віці.

Високий рівень смертності призвів до зниження середнього рівня тривалості життя населення. Тепер він становить 73 роки для жінок і 62,3 роки для чоловіків проти відповідно 82,4 і 76,4 роки у Швейцарії, 81,8 і 76,7 роки у Швеції, 80,3 і 74 роки у Німеччині, 81,5 і 74,3 роки в Іспанії. [2,20]

Особливої уваги потребують проблеми зовнішньої міграції населення, тому що серед мігрантів третину складають кваліфіковані фахівці. Це негативно позначається на кадровому потенціалі країни. За останні роки Україна втратила в результаті міграційного обміну населенням з іншими державами осіб, переважно молодого та середнього віку. Останнім часом погіршення стану здоров'я населення призводить до негативних змін у кількісних та якісних характеристиках трудового потенціалу. Якщо в демографічній сфері це призводить до зниження середньої тривалості життя, то в економічній - позначається на зниженні продуктивності праці.

Соціальні гарантії держави щодо забезпечення основних прав людини і громадянина на працю і відпочинок, право на соціальний захист, гідне пенсійне забезпечення, соціальні послуги, безкоштовне медичне обслуговування, на підтримку материнства і дитинства є формальними, незважаючи на те що ці положення і унормовані в Конституції України, вони суттєво не впливають на позитивну динаміку демографічної ситуації. Незабезпечення цих функціональних прав людини - основна причина скорочення чисельності населення Івано-Франківської області.

Загрозливі демографічні тенденції такі як

збільшення кількості померлих над народженими, депопуляція, масова зовнішня трудова міграція населення України за кордон, яка за експертними оцінками коливається в межах 2-7 млн. осіб ще більше дестабілюють і розбалансовують теперішній стан працересурсного потенціалу. А за даними Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини не менш як 5 млн. громадян України щороку залежно від сезону перебувають за межами України на заробітках. Враховуючи те, що в Україні 28 млн. громадян працездатного віку, можна зробити висновок, що на заробітках за кордоном сьогодні перебуває, як мінімум, кожен п'ятий економічно активний українець. [3,15]

Такі процеси негативно впливають на стан відтворення вітчизняного працересурсного потенціалу, збільшується демографічне навантаження на осіб працездатного віку непрацездатними особами. Так за даними Державного комітету статистики України на 01.01.2003р. на 1000 осіб працездатного віку в Україні припадало 699 осіб непрацездатного, з них - 295 осіб молодшого за працездатний вік і 404 особи - старші за працездатний. [4,21] Цей показник у 1,6 раза вищий у сільській місцевості у порівнянні з міською.

В умовах загострення демографічної ситуації відбувається зміна статево-вікової структури населення на користь старших вікових груп. Цей процес називається старінням населення і є характерним для нашої області, де невисокі показники народжуваності і високі обсяги зовнішньоміграційних процесів. Останнє підтверджується соціологічним дослідженням, що було проведене Західноукраїнським центром „Жіночі перспективи” серед українських трудових мігрантів в Італії і засвідчило, що хоча серед опитаних представники майже всіх регіонів України, але абсолютна більшість є вихідцями зі Східної Галичини: Львівської - 31,51, Тернопільської - 16,32, Івано-Франківської - 9,07. [5]

Хоча кількість опитаних респондентів (375 жінок і 59 чоловік) і їх представництво у вибірковій сукупності по статевим, віковим і освітнім характеристикам в певній мірі не забезпечує пропорційності, але все ж-таки за неефективної сучасної системи збору, обробки та аналізу статистичної інформації з питань міграції громадян України за кордон такі вибіркові соціологічні дослідження емігран-

1.4. Демографічне навантаження на населення працездатного віку по регіонах*
(на 1000 осіб працездатного віку припадає осіб непрацездатного)

Міські поселення та сільська місцевість				
у тому числі особами у віці:				
Загальне наванта- ження	молодшому	старшому		
		за працездатний	за працездатний	
Україна	699		295	404
Автономна Республіка Крим	658		283	375
Вінницька	810		330	480
Волинська	747		374	373
Дніпропетровська	684		275	409
Донецька	686		256	430
Житомирська	790		337	453
Закарпатська	672		373	299
Запорізька	682		274	408
Івано-Франківська	735	362	373	
Київська	720		298	422
Кіровоградська	774	315	459	
Луганська	679		257	422
Львівська	703		331	372
Миколаївська	677		300	377
Одеська	667		295	372
Полтавська	760		291	469
Рівненська	737		387	350
Сумська	736		283	453
Тернопільська	773		347	426
Харківська	639		246	393
Херсонська	686		312	374
Хмельницька	787		329	458
Черкаська	789		308	481
Чернівецька	730		353	377
Чернігівська	824		288	536
Київ	505		220	285
Севастополь (міськрада)	616		238	378

* За даними Державного комітету статистики України на 01.01.2003 р.

тського середовища стають по суті основним джерелом по забезпеченню міграційних досліджень в галузі закордонної трудової міграції.

У структурі трудових ресурсів України продовжує зростати частка зайнятих у економіці осіб старшого віку. Рівень старіння населення в Україні є сьогодні найвищим в СНД (хоча і нижчим, ніж в більшості економічно розвинутих країн), але питома вага пенсіонерів у складі населення країни перевищує

не тільки східноєвропейські, але й західноєвропейські стандарти. За даними на 01.01.2003р. в Україні налічувалось 14,4 млн. пенсіонерів. [6,25]

Старіння населення — це збільшення частки літніх і старих людей в загальній чисельності населення. Розрізняють «постаріння знизу» (внаслідок зменшення кількості дітей через зниження народжуваності) та «постаріння зверху» (внаслідок збільшення кількості старих людей через скорочення смертності

старих людей при відносно повільному зростанні кількості народжених). Ці терміни пов'язані з графічним зображенням вікової структури населення (вікова піраміда). Демографічному старінню в Україні активно сприяє зовнішня трудова міграція населення.

В Івано-Франківській області кількість людей пенсійного віку становить 14,3% від загальної кількості населення, а дітей – 19,2%. Внаслідок активізації зовнішньотрудових міграційних переміщень та зменшення кількості народжень в області постійно зменшується чисельність і частка працездатного населення, яка становить основу трудових ресурсів; у 2003 році вона становила 66,5% населення. Серед сільських жителів частка працересурсного населення становить 62,9%; діти складають 20,1%, а люди старшого віку – 17,0%.

комітету статистики України розраховано рівень старіння населення згідно шкали Росета в Україні та по регіонах. За результатами розрахунків на початок 2003 року коефіцієнт старіння населення по Україні становив 21,3 %, дещо нижчі показники спостерігаються в Івано-Франківській області – 19,1%, що дає підстави стверджувати про надзвичайно високий рівень старіння населення в Україні.

IV. Висновки. Серед усієї множинності факторів, які тим чи іншим чином, прямо чи опосередковано впливають на процес відтворення працересурсного потенціалу регіону слід виділити ряд чинників, що впливають на його формування, необхідність проведення заходів по відтворюванню працересурсного потенціалу на перспективу:

Таблиця 3

Класифікація населення залежно від рівня демографічної старості [7,551]

тап	Особи у віці 60 років і старші. у % до всього населення	Етапи старіння і рівні старіння населення
-й	До 8	Демографічна молодість
-й	8-10	Початок старіння
-й	10-12	Середній рівень старості
-й	12 і більше	Демографічна старість
-й	12-14	Початковий рівень
-й	14-16	демографічної старості
-й	16-18	Середній рівень
-й	18 і більше	Високий рівень
		Надзвичайно високий рівень

У ряді країн початком демографічної старості вважається вік 60 років, а у виданнях ООН — 65 років. Для оцінки процесу старіння демографами ООН побудована шкала з трьома рівнями:

- менше 4% — молоде населення;
- 4-7 % — населення на порозі старості;
- 7% і більше — старе населення.

Експертами для визначення рівня старіння населення відповідної країни широко використовується шкала Росета (Таблиця 3).

На основі офіційних даних Державного

- стан демографічних процесів, їх вплив на формування працересурсного потенціалу, заходи по його відтворенню;

- розвиток освітньої бази;
- зайнятість населення та формування ринку праці;

- доходи населення і соціальний захист працівників;

- охорона праці, оптимізація санітарно-гігієнічних умов праці робітників;

- забезпечення захисту прав і гарантій у сфері соціально-трудових відносин;

- екологічний стан довкілля в Україні та його вплив на здоров'я і трудовий потенціал;
- стан і перспективи розвитку системи медичного і санаторно-курортного обслуговування працюючих.

1. Шевчук П.С. Демографічні аспекти формування трудового потенціалу // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції "Регіональні проблеми зайнятості і ринку праці". – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – С.76-77.

2. Білоконь І.В., Фацевський М.І. Особливості відтворення населення України // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції "Регіональні проблеми зайнятості і ринку праці". – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – С.20-21.

3. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном: Виступ Уповноваженого з прав людини Ніни Іванівни Карпачової в Верховній Раді України під час представлення Спеціальної доповіді Уповноваженого // Голос України. – 2003. – 15 квітня. – С.15.

4. Розподіл постійного населення України за статтю

та віком на 1 січня 2003 року // Статистичний збірник. Державний комітет статистики України. К., 2003. – 423 с.

5. Игорь Марков "Украинский средний класс рождается в Италии?" Интернет-сайт Держкомнаціміграції України : <http://www.scnm.gov.ua/ua/a?news-publ-005>.

6. Слейко І.В., Горін Н.В. Вплив демографічного чинника на формування ринку праці в Україні // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції "Регіональні проблеми зайнятості і ринку праці". – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – С.25-26.

7. Методологічні положення зі статистики // Державний комітет статистики України. – К.: ЗАТ "Август", 2002. – Вип. I / Редкол.: О.Г. Осауленко(голова) та ін. – С.551.

Important demoeconomic tendencies in the region have been considered. In particular, the rate of demographic oldness of population, the state of birth, mortality, intensification of depopulation, spreading of the labour migration of the population, which negatively influence on labour potential of the region.

Романюк Т.М.

РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ (на прикладі областей Карпатського регіону)

У статті проаналізовано вплив міграцій населення на розвиток та функціонування регіональних ринків праці в областях Карпатського регіону. Розкрито сутність та особливості регулювання трудових міграційних поїздок за умов трансформаційної економіки.

Ключові слова: регіональний ринок праці, зайнятість населення, рівень безробіття, закордонні трудові міграційні переміщення, регулювання трудового потенціалу регіону.

I. Вступ. Трансформація соціально-економічних відносин і формування національної економічної системи має нині в Україні свої особливості та проблеми. Серед них чільне місце посідають працересурсні проблеми, формування і функціонування національного і регіональних ринків праці, управління зайнятістю населення, регулювання міграційних процесів.

Вони також полягають в тому, що ринкові перетворення в Україні та її регіонах супроводжуються низкою негативних со-

ціально-економічних наслідків, серед яких слід виділити звуження сфери регламентованої зайнятості та надмірне розширення нерегламентованої, наявність значних масштабів безробіття та незайнятого населення. За даними офіційної статистики зараз більше 1,5 млн. осіб є безробітними.

Населення областей Карпатського регіону, куди входять території Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей і де проживають понад 6 млн. чоловік, або кожний восьмий житель країни, у зв'язку з історичними особливостями та великою різноманітністю природно-географічних і соціально-економічних умов, що впливають на його розселення, відзначається досить високою територіальною мобільністю.

Глобальна міграційна рухливість населення і передовсім чималі міграційні переміщення трудових ресурсів за кордон яскраво віддзеркалюють ту ситуацію, що склалась нині в державі на національному й регіональних ринках праці. Її сутність полягає в знач-